

מלאכת הוצאה ותפיסת הרשויות

בין תפיסת הבבלי לירושלמי במלאכת הוצאה / דוב מיטלמן

- ❖ פתיחה
- ❖ דקדוקי סופרים: הבדלים לשוניים בגרסאות הברייתא בין התלמודים.
- ❖ בין ארבע רשויות לשתיים שהן ארבע – תפיסת הרשויות של כל תלמוד.
- ❖ שינוי בחפץ או מנוחת האדם? מהותה של מלאכת הוצאה בכל תלמוד.
- ❖ סיכום

פתיחה

מה הן רשויות השבת ועל פי מה הן מוגדרות? מהי מלאכת הוצאה ומה מהותה?
מה היחס בין רשויות השבת למהות מלאכת הוצאה?

על שאלות אלו, מן היסודיות במסכת שבת בכלל ובפרק הראשון שלה בפרט, אנסה להציע אפשרות לתשובה במאמר להלן. ההצעה תתחיל מהתבוננות בגרסאות השונות של ברייתת ד' רשויות בשני התלמודים, הבבלי והירושלמי; תמשיך לתפיסת הרשויות העולה מהגרסאות השונות של הברייתא בשני התלמודים; ותסתיים בהתבוננות במדרשים השונים על מקורה של מלאכת הוצאה בשני התלמודים, בדומה, ובעיקר בשונה שביניהם. מתוך כך נציע שתי תשובות לכל אחת מהשאלות שהצגנו לעיל, תשובת הבבלי ותשובת הירושלמי, שהן בעצם שתי תפיסות שונות של רשויות השבת ושל מלאכת הוצאה – תפיסת הבבלי ותפיסת הירושלמי.

דקדוקי סופרים: הבדלים לשוניים בגרסאות הברייתא בין התלמודים

הצגת הברייתא

ואמר רבי חייה בר אבא אמר רבי יוחנן מאי דכתיב "ועליהם ככל הדברים אשר דבר ה' עמכם בהר"? מלמד שהראהו הקדוש ברוך הוא למשה דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים (מגילה י"ט ע"ב).

דקדוקי סופרים - שדקדוקו האחרונים מלשון משנת הראשונים (רש"י שם). המקור העיקרי בתלמודים, הירושלמי והבבלי, להגדרת רשויות השבת הוא ברייתא ד' רשויות (להלן: הברייתא). ברייתא יסודית זו מופיעה בשני התלמודים, אך בשינויי גרסה קלים.¹ ברצוני להציע כי שינויי גרסה אלו,² שחלקם משמעותיים כבר בקריאה ראשונית וחלקם לכאורה זניחים בקריאה ראשונית, מצביעים על הבדל מהותי בין התלמודים לגבי נושא הברייתא – הגדרת רשויות השבת. אפתח בהצגת ההבדלים מבחינה לשונית, ובפרק הבא אדון במשמעות העולה מהם לגבי הגדרת הרשויות.³

גרסת הברייתא בתלמוד הירושלמי (שבת א, א)	גרסת הברייתא בתלמוד הבבלי (שבת ו ע"א)
ארבע רשויות לשבת רשות היחיד רה"ר וכרמלית ומבואות שאינן מפולשין	ארבע רשויות לשבת רשות היחיד ורשות הרבים וכרמלית ומקום פטור

¹ להלן אדון בגרסת הבבלי כפי שהיא מופיעה בדפוס וילנא. ישנן גרסאות שונות במקצת בחלק מכתבי היד, שאולי לא ניתן להוכיח מהן אמפירית את כל הוכחותי להלן, אך את המסקנות העולות מהבחינה האמפירית של הברייתא בדפוס וילנא ניתן להניח גם על רוב גרסאות אלו באופן אפריורי, ורבות מההוכחות היסודיות לטענתי נמצאות גם בגרסאות אלו.

גרסת הברייתא בירושלמי היא כפי המובא בכת"י ליידין שנדפס כ"תלמוד ירושלמי" בהוצאת האוניברסיטה העברית.

² אין בכונתי להראות כיצד כל הבדל גרסה זעיר מצביע על הבדל מהותי, ישנם הבדלי גרסה שנראים זניחים ולא מהותיים. בכונתי לסקור את הבדלי הגרסה שנראו בעיניי כמצביעים על הבדל מהותי.

³ כל ציטוט ללא הפניה לאורך המאמר נלקח מן הברייתא הנ"ל.

<p>ואיזהו רה"י חריץ שהוא עמוק עשרה ורחב ארבע וגדר שהוא גבוה עשרה ורחב ארבעה זו היא רשות היחיד גמורה</p>	<p>ואיזו היא רשות היחיד חריץ שהוא עמוק עשרה ורחב ארבעה וכן גדר שהוא גבוה עשרה ורחב ארבעה זו היא רשות היחיד גמורה</p>
<p>ואי-זו היא רשות הרבים גמורה איסטרטייא ופלטיא ומדבר ומבואות המפולשין</p>	<p>ואיזו היא רשות הרבים סרטיא ופלטיא גדולה ומבואות המפולשין זו היא רשות הרבים גמורה</p>
<p>אין מוציאים מרשות היחיד לרשות הרבים ולא מכניסין מרשות הרבים לרשות היחיד ואם הוציא או הכניס שוגג חייב חטאת מזיד חייב כרת ונסקל</p>	<p>אין מוציאים מרשות היחיד זו לרשות הרבים זו ואין מכניסין מרשות הרבים זו לרשות היחיד זו ואם הוציא והכניס בשוגג חייב חטאת במזיד ענוש כרת ונסקל</p>
<p>אחד המוציא ואחד המכניס אחד המושיט ואחד הזורק</p>	<p>אבל ים ובקעה ואיסטוונית והכרמלית אינה לא כרשות הרבים ולא כרשות היחיד ואין נושאים ונותנים בהן ואם נשא ונתן בהן פטור</p>

	<p>ואין מוציאין מתוכה לרשות הרבים ולא מרשות הרבים לתוכה ואין מכניסין מרשות היחיד לתוכה ולא מתוכה לרשות היחיד ואם הוציא והכניס פטור</p> <p>חצרות של רבים ומבואות שאינן מפולשין עירבו מותרין לא עירבו אסורים</p> <p>אדם עומד על האיסקופה נוטל מבעל הבית ונותן לו נוטל מעני ונותן לו ובלבד שלא יטול מבעל הבית ונותן לעני מעני ונותן לבעל הבית ואם נטל ונתן שלשתן פטורים</p> <p>אחרים אומרים איסקופה משמשת שתי רשויות בזמן שהפתח פתוח כלפנים פתח נעול כלחוץ ואם היתה איסקופה גבוהה עשרה ורחבה ארבעה הרי זה רשות לעצמה</p>
--	---

כותרת הברייתא והרשות הרביעית

הברייתא פותחת בכותרת זהה בשני התלמודים: "ארבע רשויות לשבת". אולם, מיד לאחר מכן יש שני הבדלים בין התלמודים, האחד בולט לעין והשני פחות. ההבדל הבולט ביותר הוא מהי הרשות הרביעית המדוברת בברייתא. בבבלי הרשות הרביעית היא מקום פטור, ולפי המשך הברייתא מדובר באסקופה (מפתן הבית) קטנה. כך מגדיר אותה רש"י:

זה מקום פטור שהוזכר למעלה, שאינו חשוב רשות לעצמו, לפי שאינו רחב ארבעה כדמפרש לקמן (רש"י, שבת ו ע"א ד"ה אדם עומד על האסקופה).

כלומר מקום פטור הוא מקום קטן מדי בשביל להיחשב כרשות. לעומת זאת, בירושלמי ישנה רשות אחרת אשר מופיעה כרשות הרביעית – מבואות שאינן מפולשין. מבואות שאינן מפולשין זה מבוי בין חצר לרשות הרבים שמהלכים בו רבים, והוא בעל מחיצות המקיפות אותו.

הבדל נוסף ישנו בכותרת הברייתא, וגם הוא בעל משמעות. בבבלי ארבע הרשויות מוצגות ברצף, כאשר שלוש הרשויות המגיעות לאחר הרשות הראשונה מקושרות עם ו' החיבור לפניהן, ונראה שמדובר ברשימה אחת, מקבץ אחד של רשויות דומות אשר מוצגות כ'שוות' האחת לחברתה. לעומת זאת, אם בוחנים את לשון הברייתא המדויקת בירושלמי נראה שמדובר בשתי קבוצות של רשויות. הרשויות הראשונות – רשויות השבת מדאורייתא – שביניהן אין ו' החיבור, נראות ככותרת, ואילו שתי האחרונות – רשויות השבת מדרבנן – שמקושרות באמצעות ו' החיבור לפניהן, נראות כהוספות לשתי הרשויות שלפניהן. לא מדובר בקבוצה שווה של רשויות, אלא בשתי קבוצות – קבוצה ראשית ללא האות ו' לפני איבריה, וקבוצה משנית עם האות ו' לפני איבריה.

אחד ה...

לאחר הגדרת שתי הרשויות הראשונות, רשות היחיד ורשות הרבים, עובר הבבלי להגדרת כרמלית. הירושלמי לעומת זאת אינו עובר ישר להגדרת כרמלית, בין הגדרת רשות היחיד ורשות הרבים להגדרת כרמלית מובא בירושלמי משפט נוסף "אחד המוציא ואחד המכניס אחד המושיט ואחד הזורק". משפט זה מוסב כנראה על רשות היחיד ורשות הרבים שהוגדרו לפניו, ומבדיל בין הגדרת רשויות אלו להגדרת כרמלית.

משפט זה אמנם מופיע בבבלי לפני הברייתא, אך בתוך הקשר שונה לחלוטין. הירושלמי דן לפני הברייתא באותה סוגיה שבה דן הבבלי, ושבה הוא מביא את המשפט שלעיל, אך הירושלמי אינו מביא שם את משפט זה. לכן משפט זה מופיע דווקא בברייתא בירושלמי, ולא בברייתא בבבלי.

הגדרת כרמלית

בברייתא בבבלי הגדרת כרמלית מוצגת באופן הבא:

אבל⁴ ים ובקעה ואיסטוונת והכרמלית אינה לא כרשות הרבים ולא כרשות היחיד ואין נושאין ונותנין בתוכה ואם נשא ונתן בתוכה פטור. כאשר קוראים את משפט זה, שהוא הגדרת הרשות בברייתא, נראה בבירור שיש לרשות הגדרה אחת מוגדרת, תהא הגדרה זו אשר תהא.⁵ הרי ההתייחסות החוזרת במשפט זה לקבוצת המקרים המובאים לשם הגדרת רשות כרמלית היא כרשות אחת, אינה, בתוכה, בתוכה – לשון של הגדרה אחת אחידה שכוללת את כל המקרים, שהמקרים המובאים בברייתא הם דוגמאות להגדרתה. לעומת זאת, בברייתא בירושלמי כתוב כך:

ים ובקעה ואיסטוה ואסקופה וכרמלית אינן לא רשות הרבים ולא רשות היחיד ואין נושאין ונותנין בהן ואם נשא ונתן בהן פטור. ממשפט זה עולה שלא מדובר בקבוצת מקרים שמתייחסים אליה כרשות אחת בעלת הגדרה אחת, אלא מדובר באוסף מקרים – ים, בקעה, איסטוה, אסקופה

⁴ לגבי המילה "אבל" המובאת בפתיחת החלק של כרמלית בברייתא בבבלי, נראה שמדובר בהנגדה לעניין הדין של רשות הרבים ורשות היחיד המובא לפני הגדרת הכרמלית: "ואם הוציא והכניס בשוגג חייב חטאת במזיד ענוש כרת ונסקל", הרי על כרמלית אין ענוש סקילה וחטאת, ולכן חשוב להנגיד בינה לבין רשות הרבים ורשות היחיד מצד הדין. לעומת זאת, בירושלמי נראה שמילה זו לא מובאת כיוון שכפי שהראיתי לעיל, ישנו משפט אחר אשר קוטע את הקשר בין כרמלית לבין דין רשות היחיד ורשות הרבים, ולכן אין מקום להנגיד ביניהם.

⁵ אין בכוונתי במאמר להיכנס לתוך פרטי הגדרות הרשויות, אלא בעיקר לדון בתפיסת הרשויות העולה מהברייתא.

וכרמלית – אשר כך הברייתא מתייחסת אליהם בלשונה, אינן, בהן, בהן – לשון של קבוצת מקרים ולא של הגדרה אחת אחידה.

הבדל זה מתחדד בכך שבבבלי לא נאמר סתם כרמלית אלא הכרמלית, ואילו בירושלמי לא מופיעה ה"א הידיעה לפניה. בירושלמי נראה שכרמלית היא חלק מאוסף המקרים המובאים, שהם אוסף מקרים ללא הגדרה אחידה, לכל הפחות לא אחת חיובית. ואילו בבבלי, עולה מכך שיש ה"א הידיעה לפני הכרמלית שהיא היא הרשות, היא ההגדרה של קבוצת המקרים בברייתא. ה"א הידיעה מבדילה את המילה משאר אברי המשפט. עצם סימון כרמלית בבבלי בה"א הידיעה לעומת אי סימונה בירושלמי מלמדנו שבבבלי כרמלית היא המגדיר, השם הכולל של כל המקרים לפניה, ואילו בירושלמי היא פשוט חלק מקבוצת מקרים חסרי הגדרה כוללת.

הבדל נוסף בין התלמודים, עודנו בהגדרת כרמלית, הוא שכאשר בבבלי כתוב "אינה לא כרשות הרבים ולא כרשות היחיד", בירושלמי כתוב "אינן לא רשות הרבים ולא רשות היחיד". ישנה כ"ף הדמיון בבבלי, אך לא בירושלמי. נראה מכך שבבבלי ההבדל בין כרמלית לרשות הרבים ורשות היחיד הוא לא מוחלט, ישנם מאפיינים של כרמלית שבהן היא לא כרשות הרבים ורשות היחיד, אך האות כ"ף מלמדתנו שלא מדובר בהבדל מוחלט בין כרמלית לרשות הרבים ורשות היחיד. לעומת זאת, בירושלמי חסרה האות כ"ף, ונראה שכרמלית אינה רשות הרבים ולא רשות היחיד, בכל המובנים, באופן מוחלט ומהותי, ולא מדובר בהבדל בחלק ממאפייני הרשות בלבד.

הבדלים נוספים⁶

המשך הברייתא קיים רק בבבלי ולא בירושלמי. אומנם חלק מהמשך הברייתא מופיע בירושלמי במקוטע, אך לא כחלק מהברייתא, ולא אתמקד בו. שני דברים משמעותיים בברייתא בבבלי שלא נמצאים בירושלמי יכולים לכאורה להיות משמעותיים לניתוח ההבדלים, אך בעצם הם יושבים על הבדלים קודמים בברייתא. מבואות שאינן מפולשין ומקום פטור (אסקופה) מוזכרים בהמשך הברייתא בבבלי ולא מוזכרים בירושלמי, אבל ההסבר לכך פשוט. מבואות שאינן מפולשין כבר הובאו בירושלמי עוד בכותרתו, מדוע עליו להזכיר זאת שוב? ומקום פטור הובא רק בבבלי, ולכן רק בבבלי צריך לדון בו. הירושלמי שלא הביא את מקום פטור כרשות אינו צריך לדון בו.

סיכום ההבדלים

לסיכום שלב זה, ישנן הבדלים רבים בין גרסאות הברייתא, בולטים יותר ובולטים פחות, מאוד משמעותיים וקצת משמעותיים, אך עקב ריבוי ההבדלים נראה שהם מצביעים על הבדל מהותי בין התלמודים בתפיסת הרשויות. הבדל אשר מוביל להבדלים הלשוניים בברייתא, הבדלים שנראים טכניים בלבד, אך אשר טומנים בחובם שינויים יסודיים. בפרק הבא אנסה לשזור את ההבדלים הלשוניים בברייתא סביב הבדל יסודי בתפיסת רשויות השבת בכלל, ומה הניע את חכמים להגדיר את רשות כרמלית בפרט.

⁶ ישנם עוד שני הבדלים משמעותיים נוספים בגרסאות הברייתא. אחד הוא הגדרת רשות הרבים, שבירושלמי כוללת מדבר ובבבלי לא, ונראה מכך שבירושלמי הגדרת רשות הרבים היא 'אפשרית לשימוש הרבים' ובבבלי היא 'משמשת להילוך הרבים'. בכל מקרה הבדל זה לא נראה מהותי לעצם תפיסת הרשויות.

הבדל נוסף הוא דין כרמלית: "ואין מוציאין מתוכה לרשות הרבים ולא מרשות הרבים לתוכה ואין מכניסין מרשות היחיד לתוכה ולא מתוכה לרשות היחיד ואם הוציא והכניס פטור", ודין מבואות שאינן מפולשין: "עירבו מותרין לא עירבו אסורים", אשר מופיעים בבבלי ולא בירושלמי. ייתכן שהבדל זה מקומי ולא מהותי, משום שהירושלמי כבר דן במבואות שאינן מפולשין כדוגמה. אך אולי לאור תפיסת הרשויות של הירושלמי שתוצג להלן הוא מסתבר כמהותי, כיוון שאין לשתי רשויות אלו הגדרה עצמית ואולי גם אין להן דין עצמאי אשר מובא בברייתא.

בין ארבע רשויות לשתיים שהן ארבע - תפיסת הרשויות של כל תלמוד לאחר ציון ההבדלים הלשוניים בין הברייתות בפרק הקודם, אנסה בפרק הזה להציע הבדל מרכזי בין שתי הברייתות שעליו יושבים ההבדלים הלשוניים שהוצגו לעיל.

תפיסת הרשויות של הירושלמי – שתיים שהן ארבע

כאשר מתבוננים בברייתא בירושלמי, בייחוד בהשוואה לבבלי, ניתן לראות יסוד מרכזי בתפיסת הרשויות, אשר אינו קיים בבבלי (כפי שאציג בהמשך). בשביל לשבר את האוזן נקרא לתפיסת הרשויות של הירושלמי "שתיים שהן ארבע".

כפי שראינו לעיל, בכותרת הברייתא בירושלמי ישנו הבדל בולט לעין בין שתי הרשויות הראשונות, הרשויות שנקבעו מהתורה – רשות היחיד ורשות הרבים, לבין שתי הרשויות הנוספות שנקבעו מדרבנן – כרמלית ומבואות שאינן מפולשין. הבדל זה נובע מטבע הדברים ממקורן של הרשויות: רשות היחיד ורשות הרבים נקבעו מדאורייתא, לעומת כרמלית ומבואות שאינן מפולשין שנקבעו מדרבנן. הוא קיים לשונית בכך שרשות היחיד ורשות הרבים מובאות בברייתא ללא ו' החיבור לפנייהן ואילו הרשויות כרמלית ומבואות שאינן מפולשין מובאות בברייתא עם ו' החיבור לפנייהן, דבר שמצביע על משניותן לעומת הרשויות היסודיות – רשות היחיד ורשות הרבים.

נתבונן בהגדרותיהם של מבואות שאינן מפולשין וכרמלית. מבואות שאינן מפולשין זהו המבוי אשר מחבר מספר חצרות אל רשות הרבים, ודרכו הולכים בני החצרות אל רשות הרבים⁷. זהו מקום שמחד יש לו מחיצות כרשות היחיד, כלומר מתקיימת בו ההגדרה הבסיסית של רשות היחיד בברייתא, ומאידך הוא ניתן

⁷ רש"י, שבת ו ע"א, ד"ה ומבואות שאינן מפולשין.

לשימוש להילוך הרבים, כלומר מתקיימת בו הגדרת רשות הרבים הבסיסית
בברייתא.⁸

קבוצת מקרי כרמלית בירושלמי – שכפי שכבר הראנו בפרק הקודם, בירושלמי לא
מדובר ברשות המוגדרת ככרמלית אלא בקבוצת מקרים, אך לשם נוחות השימוש
נקרא להם מעתה: קבוצת מקרי כרמלית – אשר מוגדרים בברייתא "אינן לא רשות
הרבים ולא רשות היחיד", הם מקרים אשר מוגדרים בדרך השלילה, כפי שכותב
'קרבן העדה':

ד"ה אינן לא רשות הרבים ולא רשות היחיד - משום דדמי לרשות הרבים
דאין להם מחיצות ולרשות הרבים נמי לא דמיין דאין דומין לדגלי המדבר
לדלו להילוך רבים עבידא (קרבן העדה, שבת א, ה ע"ב).

קרבן העדה מסביר שמדובר על מקרים שהמכנה המשותף שלהם, המאגד אותם
לקבוצה אחת שהיא רשות אחת, הוא עצם העובדה שהם לא נכללים תחת הגדרת
אף אחת מרשויות היסוד – רשות היחיד ורשות הרבים. לדוגמה, ים המובא
בברייתא כאחד מקבוצת מקרי כרמלית, הוא מקום שמחד אין לו מחיצות, כלומר
לא מתקיימת בו הגדרת רשות היחיד, ומאידך לא ניתן להשתמש בו להילוך הרבים,
כלומר לא מתקיימת בו הגדרת רשות הרבים. איסטווה המובאת בברייתא היא, על
פי הגדרת רש"י: "שלפני החנויות, שיושבים שם סוחרים" (רש"י, שבת ו ע"א ד"ה
איסטוונית), כלומר מקום שאין לו מחיצות, אך לא ניתן לשימוש להילוך הרבים
שהרי יושבים בו הסוחרים, וכך גם שאר המקרים המוזכרים בקבוצת מקרי כרמלית
בברייתא בירושלמי.

⁸ הגדרות הרשויות אשר אתייחס אליהן הן הגדרות הרשויות כפי שהן עולות מפשט הברייתא
בירושלמי. רשות היחיד – מוגדרת בצורה מבנית כמקום תחום בגודל ד' על י' טפחים, רשות הרבים
– מוגדרת בצורה מהותית כמקום האפשרי לשימוש הרבים. הבבלי אינו מביא בברייתא מדבר, ורוב
הראשונים – למעט הרמב"ם מסיבותיו שלו, אשר אינן נובעות מהברייתא (להסבר שיטתו עיין כסף
משנה שבת, י"ד א') – הבינו שהגדרת רשות הרבים אינה מקום האפשרי לשימוש הרבים, אלא
מקום שימוש הרבים ממש, עקב השמטת מדבר מהברייתא (ועיין לדוגמה ספר עבודת הקודש
לרשב"א, ג א בהגדרת רשות הרבים). אך בירושלמי מדבר מופיע בברייתא, לכן הגדרתה הפשוטה
של רשות הרבים בירושלמי נראית מקום האפשרי לשימוש הרבים.

אם נבין בירושלמי שאלו שתי הרשויות שהוסיפו חכמים, עולה שבירושלמי יש שתי רשויות יסודיות, ראשוניות, אשר הגדירה התורה – רשות היחיד ורשות הרבים. האתגר שעמד לפתחם של חכמים היה העובדה ששתי רשויות אלו אינן נמצאות על אותו ציר, כפי שניתן לראות בהגדרתן בברייתא, שמסתמא הייתה הגדרתן הידועה; האחת ניצבת בתחום המבני-פורמלי (רשות היחיד), והאחת בתחום השימושי-מהותי (רשות הרבים). עקב זאת, לא ניתן לסווג את כל השטחים תחת רשויות אלו, משום שהן אינן חופפות בהגדרתן. לכן תיקנו חכמים שתי רשויות נוספות, אשר כל מהותן היא תיקון הבעיות שנוצרות עקב ההגדרה חסרת התואם של שתי רשויות היסוד.

לשון אחר, שני מרכיבים יש ברשויות השבת בברייתא – שימוש הרבים והמחיצות. בכל רשות בסיסית יש מרכיב חיובי ומרכיב שלילי, כדלהלן:

רשות	שימוש הרבים	מחיצות
רשות היחיד	X	V
רשות הרבים	V	X

חכמים נדרשו לסווג את המקרים שבהם שני המרכיבים מתקיימים, או שאף אחד מהם לא מתקיים, והם סיווגו אותם כך:

רשות	שימוש הרבים	מחיצות
מבואות שאינן מפולשין	V	V
כרמלית	X	X

רשות "מבואות שאינן מפולשין" היא רשות של כל המקרים שבהם ישנה התנגשות בין הרשויות והגדרות שתייהן מתקיימות. קבוצת מקרי כרמלית, רשות "כרמלית", היא רשות של כל המקרים שלא ניתן להכניסם לא תחת הגדרת רשות הרבים ולא תחת הגדרת רשות היחיד. אם כך, אזי לרשויות השבת ניתן לקרוא בלשון שכבר מצאנו במסכת שבת: "שתיים שהן ארבע", כלומר שתי רשויות מרכזיות בעלות שתי רשויות משנה, היוצרות יחד ארבע רשויות. בתפיסת רשויות זו, אין הגדרה עצמית חיובית לשתי הרשויות הנוספות, כרמלית ומבואות שאינן מפולשין, אלא כל הגדרתן ומהותן נובעת משתי הרשויות הראשוניות.

כאשר מבינים שזוהי תפיסת הירושלמי את הרשויות, מתחילים להתבהר לנו חלק מההבדלים שראינו בפרק הקודם. ראשית, שתי הרשויות הראשוניות לא מופיעות עם ו' החיבור לפניהן, ואילו שתי האחרונות מופיעות עם ו' החיבור לפניהן דווקא בשביל להדגיש ששתי הרשויות האחרונות הן בעצם תוספת ונגזרת משנית לליבת הרשויות, שהן שתי הרשויות הראשוניות, ולהדגיש את הניגוד ביניהן. שנית, המשפט "אחד המוציא ואחד המכניס אחד המושיט ואחד הזורק", אשר מובא בירושלמי באמצע הברייתא בין הגדרת הרשויות הבסיסיות להגדרת הרשויות המשניות, בא גם הוא להפריד בין הרשויות המרכזיות בעלות ההגדרה העצמית, ובין הרשויות המשניות חסרות ההגדרה העצמית. ושלישית, עצם היותה של כרמלית רשות שנראית כאוסף מקרים ולא כרשות בעלת הגדרה עצמית, הבדל שהיה נראה תמוה במבט ראשון, מתגלה ככל מהותה של כרמלית. כרמלית בירושלמי היא באמת חסרת הגדרה עצמית חיובית, כל מטרתה היא "לסתום את הפרצה" של המקומות שלא נכנסים תחת הגדרה של אף אחת מרשויות הבסיס. לכן גם נאמר בברייתא על כרמלית "אינן לא רשות הרבים ולא רשות היחיד", לעומת הבבלי שבו האמירה רוככה באות 'כ', שהרי זה עצם הגדרתה של קבוצת המקרים האלו בירושלמי, מקום שהוא לא רשות הרבים ולא רשות היחיד – הוא כרמלית.

לסיכום פרק זה, ראינו כיצד לשון הברייתא בירושלמי מלמדתנו שיש שתי רשויות ראשוניות, יסודיות ובעלות הגדרה עצמית, אך הגדרתן לא חופפת באותו ציר

הגדרה. עקב כך חכמים, שנדרשו לסווג את כל העולם לרשויות, עשו זאת על ידי תיקון שתי רשויות נוספות ללא הגדרה עצמית, שהגדרתן נובעת משתי הרשויות היסודיות. רשות "מבואות שאינן מפולשין" באה לסווג את מקרי ההתנגשות בין הגדרת רשות היחיד להגדרת רשות הרבים, ורשות "כרמלית" באה לסווג את המקרים שלא ניתנים לסיווג תחת הגדרת רשות היחיד ולא תחת הגדרת רשות הרבים.

תפיסת הרשויות של הבבלי – ארבע רשויות

כאשר מתבוננים בברייתא כפי שהיא מובאת בבבלי, בייחוד לאור חידוד הבדליה מול הירושלמי ותפיסתו כפי שהצגנו לעיל, ניתן לראות שמלשון הברייתא עולה תפיסת רשויות שונה. אם למסקנתנו בירושלמי יש שתי רשויות מרכזיות בעלות הגדרה עצמית חיובית, ושתי רשויות משניות חסרות הגדרה עצמית אשר מוגדרות רק מכוח שתי הרשויות הבסיסיות, בבבלי נראה שלא כך.

כבר בכותרת הברייתא מוצגות לנו ארבעת הרשויות כרשויות שוות ברשימה אחת: "רשות היחיד ורשות הרבים וכרמלית ומקום פטור", מרשות היחיד ועד מקום פטור כולן רשויות שמוצגות כשוות. לכאורה לא היינו נותנים ללשון זו משקל מיוחד, הרי ניתן לומר שזה פשוט – כיוון שכולן רשויות הן הוצגו ברשימה אחת. אך כאשר מתבוננים בירושלמי ובהבדל הלשון בינו לבין הבבלי, נראה שיש פה הבדל יותר יסודי. אולי הוא כרוך בכך שבירושלמי הגדרת הרשויות המשניות נובעת מרשויות היסוד, ולכן הן מוצגות כנספחות, ואילו בבבלי יש להן מהות עצמית שלא תלויה דווקא ברשויות הבסיס. על כך נדון בהמשך.

בנוסף, בירושלמי המשפט "אחד המוציא ואחד המכניס אחד המושיט ואחד הזורק" מופיע בין שתי רשויות היסוד לרשויות המשנה שלהן, ואילו בבבלי הוא לא מופיע והגדרת הרשויות ממשיכה ברצף מהגדרת רשות היחיד ורשות הרבים

להגדרת כרמלית⁹ נראה שזה גם מצביע על כך שלא מדובר פה על שתי רשויות יסוד ושתי רשויות משנה אלא ארבע רשויות שוות, במובן מסוים, גם אם במהותן ולא בדין שלהן.

יש לשים לב להבדל ברשות הרביעית. בבבלי היא איננה מבוארת שאינן מפולשין, אלא מקום פטור. מקום פטור הוא מקום שקטן מדי בשביל להיות מוגדר כ'מקום' בעלמא, הוא מקום זניח.¹⁰

נראה שהמפתח להבין האם ההבדל בין הבבלי לירושלמי בתפיסת הרשויות תלוי בשאלה האם יש לארבעת הרשויות מהות עצמית או שרק לשתיים מהן, נעוץ בהגדרת כרמלית. כפי שראינו לעיל, לכרמלית אין הגדרה עצמית בירושלמי, כפי שמשקף גם בהגדרתה הלשונית בברייתא כקבוצת מקרים. אך בבבלי, הלשון של הגדרת כרמלית שונה, מדובר ברשות אחת, גם מבחינה לשונית, ונראה שצריך להניח שלרשות זו יש הגדרה עצמית. בנוסף, כרמלית אינה מוגדרת בבבלי בלשון חד משמעית כפי שהיא מוגדרת בירושלמי: "אינן לא רשות הרבים ולא רשות היחיד", אלא היחס בינה לבין רשות היחיד ורשות הרבים אינו יחס של תלות, כלומר הגדרתה היא אינה לא רשות הרבים ולא רשות היחיד כפי שנראה בירושלמי. היחס בינה לבין רשות היחיד ורשות הרבים הוא אמנם שונה, אך בבבלי מופיעה גם כ"ף הדמיון: "אינה לא כרשות הרבים ולא כרשות היחיד". כלומר נראה שלא מדובר במשפט שמגדיר את כרמלית, אלא במשפט שמצביע על הבדל ביחס לדין.¹¹ המוציא מרשות הרבים ורשות היחיד חייב, ואילו בכרמלית אמנם אסור, אבל פטור. לסיכום, בירושלמי כרמלית מובאת כקבוצת מקרים שעולה שכל

⁹ הקטע שכן מפריד ביניהן בברייתא בבבלי, תיאור דין החוטא, חייב להופיע אחרי רשות היחיד ורשות הרבים ולפני כרמלית, הרי הדין בהכרח שונה בין כרמלית שהיא מדרבנן, לרשויות מדאורייתא, רשות היחיד ורשות הרבים.

¹⁰ עיין לדוגמה רש"י, שבת ו ע"א ד"ה אדם עומד על האסקופה: "שאינו חשוב רשות לעצמו, לפי שאינו רחב ארבעה כדמפרש לקמן".

¹¹ עיין לדוגמה שבת ק"ה ע"ב: "דתניא חכם שמת הכל קרוביו הכל קרוביו סלקא דעתך אלא אימא הכל כקרוביו הכל קורעין עליו הכל חולצין עליו הכל מברין עליו ברחבה", שם עולה שהאות כ' מסמלת דמיון או הבדל בדין, לא במהות הדבר או בהגדרה מהותית כל שהיא. כמובן אין הכרח שכל כ' מסמלת הבדל או דמיון בדין, אך כך נראה גם במקרה דנן וגם במקרה של חכם.

הגדרתה היא – לא רשות הרבים ולא רשות היחיד, אך בבבלי כרמלית מובאת כרשות אחת שהיא לא כרשות הרבים ולא כרשות היחיד לעניין הדין, אך לא זו הגדרתה המהותית.

ודאי שבבבלי לא ניתן לקבוע מסמרות מהם בדיוק היחסים בין הרשויות, מה הגדרותיהן הספציפיות וכו'. בשאלות אלו נחלקו כבר גדולי הראשונים. אך נראה שבתפיסת המטא של הרשויות בברייתת ד' רשויות בבבלי, לאור ארבעת ההבדלים המשמעותיים שהצגנו לעיל (הכותרת, הרשות הרביעית, "אחד המוציא..." והגדרת כרמלית), תפיסת הרשויות אינה של "שתיים שהן ארבע", כאשר שתי הרשויות הנוספות חסרות הגדרה עצמית, אלא מדובר בארבע רשויות שלכל אחת מהן הגדרה עצמית משלה.

כאשר מתבוננים בבבלי כך, מתברר מדוע אין הבדל בכותרת הברייתא כפי שיש בירושלמי, בין שתי הרשויות הראשיות לשתי הרשויות המשניות. הרי בבבלי ההבדל ביניהן הוא רק ברמת החיוב, אך הוא אינו מהותי לעצם הגדרת הרשות. בנוסף, "אחד המוציא" לא מפריד בין הרשויות הראשיות למשניות מאותה סיבה, וגם כרמלית מובאת כרשות ברורה ובהירה כי יש לה הגדרה כלשהי, הגדרה עצמית. בהתאמה, הרשות הרביעית אינה מוגדרת כמקרה ביניים של רשות היחיד ורשות הרבים, אלא היא בעלת הגדרה עצמית שונה – מקום פטור. תפיסה כזאת של הרשויות ניתן לראות בדברי הרמב"ן על הברייתא:

הקשו בתוס' ליתני חמשה דהא קרפף יותר מבית סאתים שלא הוקף לדירה הזורק מתוכו לרה"ר חייב ואין מטלטלין בו אלא בד' אמות, והעלוה בגמגום, ולדידי לא קשיא לי, דההיא רה"י דאורייתא היא והני בין מדאורייתא בין מדרבנן שמייהו עליהו אלא שדיניהן שלשה מן התורה ומדבריהם ארבעה (חידושי הרמב"ן, שבת ו ע"א ד"ה ארבע רשויות לשבת).

בעלי התוספות שאלו מדוע לא מנתה הברייתא את קרפף, מקום אשר יש לו דינים שונים מארבע הרשויות שנמנו בברייתא. הרמב"ן עונה שארבע הרשויות המובאות אצלנו בברייתא אינן ארבעה מקומות בעלי דינים שונים לעניין הוצאה בשבת, אלא

ארבע הרשויות המנויות בברייתא הן ארבעת המקומות שיש להם עצמאות אימננטית, לא סתם דין שונה, "שמייהו עלייהו" – שמם עליהם כרשויות עצמיות.

נראה שלעומת הירושלמי, שלפיו חכמים תיקנו את שתי הרשויות הנוספות בשביל לסווג גם את מקרי הביניים של הגדרות הרשויות הלא חופפות תחת הגדרות כלשהן, בכבלי חכמים זיהו סוג נוסף ושונה של מקום, שהוא כמו רשות היחיד ורשות הרבים, שיש צורך להכניסו לתוך גדר מלאכת הוצאה – כרמלית.¹² אם כך, בכבלי לא מדובר בסיווג של מצבי הביניים לתוך קטגוריות הלכתיות דומות לקטגוריות המוכרות לרשויות השבת, אלא בלקיחת סוג מקום שלישי, שמקביל לרשות הרבים ורשות היחיד בכך שהוא מקום בעל הגדרה עצמית, והגדרתו כרשות לעניין שבת מבחינה דינית.

קריאות שונות של התוספתא

כאשר מתבוננים בתוספתא, מקור תנאי נוסף בו מופיעה הברייתא בגרסה שונה, ניתן להציג גם שם את שתי הקריאות הללו – 'רשויות השבת שתיים שהן ארבע' כפי שהצענו בירושלמי, ו'ארבע רשויות לשבת' כפי שהצענו בכבלי.

התוספתא פותחת במילים "ארבע רשויות רשות היחיד ורשות הרבים" (תוספתא, שבת א, א [מהדורת ליברמן]), ולאחר מכן ממשיכה כפי הסדר של הברייתא בכבלי: הגדרת רשות היחיד, הגדרת רשות הרבים, דיני רשויות אלו, דיני כרמלית ודיני מבואות שאין מפולשין, ומסיימת בברייתא אסקופה. תפיסת הירושלמי נמצאת בתוספתא בכך שכתוב ארבע רשויות, והרשויות היחידות המובאות לאחר מכן בכותרת הן רשות היחיד ורשות הרבים. נראה שכל ארבעת הרשויות בעצם מושתתות על רשות היחיד ורשות הרבים. אך תפיסת הכבלי גם היא באה לידי

¹² הבנה זאת בולטת לדוגמה בדברי רש"י: "דגזור רשות מדבריהם לשבת שאסור להכניס ולהוציא ממנו לרשות היחיד ולרשות הרבים, ושמו כרמלית, כדתניא בפרקין (שבת ו, א): ארבע רשויות לשבת, כרמלית – לשון יערו וכרמלו" (שבת ג ע"ב ד"ה בעי אביי). רש"י מפרש את כרמלית כלשון כרמילו ויערו, כלומר כל השטחים הפתוחים, סוג מקום שלישי בנוסף לרשות היחיד ורשות הרבים.

ביטוי בגרסת הברייתא בתוספתא, אלא שצריך לפסק את כותרת הברייתא בצורה שונה. הכותרת לתפיסת הבבלי אינה "ארבע רשויות רשות היחיד ורשות הרבים", אלא "ארבע רשויות": ולאחר מכן מתחיל פירוט. תחילה רשות היחיד ורשות הרבים המובאות בברייתא ראשונות, לאחר מכן כרמלית, ולסיום מקום פטור. כלומר לאחר הכותרת מופיעה סקירה של ארבע הרשויות השוות, לפי הסדר, אחת אחת.

שינוי בחפץ או מנוחת האדם? מהותה של מלאכת הוצאה בכל תלמוד נסכם בקצרה את תפיסות הרשויות של התלמודים כפי שראינו עד כה: הירושלמי תופס את רשויות השבת כ"שתיים שהן ארבע", שתי רשויות יסודיות ראשיות – רשות היחיד ורשות הרבים – שמתוכן יוצאות שתי רשויות נוספות חסרות הגדרה עצמית, שנקבעות ביחס לרשויות הראשיות – כרמלית ומבואות שאינן מפולשין. תכלית תיקונן של רשויות אלו הוא סיווג האזורים שנותרו בעולם ללא סיווג ברור בעקבות הגדרותיהן נטולות ההתאמה של רשויות היסוד – רשות היחיד ורשות הרבים. הבבלי, לעומתו, תופס את רשויות השבת כארבע, או לכל הפחות שלושה¹³ רשויות אשר יש לכל אחת מהן הגדרה עצמית, גם לכרמלית. כאשר חכמים תיקנו את כרמלית בבבלי, הם לא רק סיווגו את המקומות חסרי הסיווג אלא הגדירו מקום נוסף, בעל הגדרה עצמית כרשות חדשה לעניין שבת, בעלת דינים הקשורים למלאכת הוצאה.

מתוך הבנה זאת של תפיסת הרשויות השונה של כל תלמוד, נראה שניתן להציע הבנה יותר יסודית מהי מלאכת הוצאה, או מה עומד בבסיס מלאכת הוצאה, עבור כל אחד מהתלמודים.

¹³ יש מקום להסתפק לגבי מקום פטור, האם הוא נחשב כמקום ורשות בעל הגדרה עצמית, או שאולי הוא המקומות שאין להם הגדרה.

מלאכת הוצאה היא מלאכה מיוחדת, חריגה בנוף המלאכות. באופן כללי, הגדרת מלאכה לעניין שבת היא יצירת תוצר כל שהוא במציאות על ידי פעולת האדם.¹⁴ ולכן במלאכת הוצאה יש קושי בהגדרת ה'מלאכה' שבה, כדברי האור זרוע:

דמה מלאכה עשה שהוציאו מרשות? מעיקרא חפץ והשתא נמי חפץ! (אור זרוע ב, הלכות שבת סימן פב).

שואל האור זרוע, איזה שינוי או עיבוד שיצר תוצר חדש בעולם יש בהעברת חפץ מרשות לרשות? הרי החפץ נותר אותו חפץ בדיוק. ואכן, התלמודים עצמם, באופן חריג ביחס לשאר המלאכות, נדרשים למקורה של מלאכת הוצאה, כיוון שבאמת לא ברור מה המלאכה שבה, איזה תוצר חדש היא מביאה לעולם. שני התלמודים תוהים על קנקנה של מלאכת הוצאה, ודרך שאלותיהן ותשובותיהן, הדומות אך השונות, ותפיסת הרשויות שלהן כפי שהצגנוה לעיל, ננסה להציע מה מהותה של מלאכת הוצאה עבור כל אחד מהם.¹⁵ נתבונן בשאלות התלמודים על הברייתא, ובמדרשים שהם מביאים כתשובה.

תלמוד	בבלי (שבת צו ע"ב)	ירושלמי (שבת א, א)
שאלה	הוצאה גופה היכא כתיבא?	מניין שהוצאה קרוייה מלאכה?
מדרש המובא	אמר רבי יוחנן דאמר קרא "ויצו משה ויעבירו קול במחנה" משה היכן	רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן שמע להן מן הדא "ויצו משה ויעבירו קול במחנה לאמר איש ואשה אל יעשו

¹⁴ עיין בפרשיית 'ויכלו' (בראשית ב') שם "מלאכתו" מובאת כתוצרי הקב"ה בעולם, שאל שביתתו ממלאכה ביום השביעי לבריאה האדם מצווה להידמות בשבת. ועיין "המלאכה היתה ז'ים לכל המלאכה לעשות אתה והותר" (שמות ל"ו, ז), מקור נוסף המלמד על איסור המלאכה בשבת בו "המלאכה" מובאת כתוצרי בני ישראל שהם הכינו למשכן.

¹⁵ כמוכן שלא מדובר בתפיסה שמתאימה לכל מימרה וכל דעה שתובא בתלמודים לכל אורך המסכת, אך אנו ננסה להציע קו כללי של כל תלמוד שמתבטא הן בשאלה על מלאכת הוצאה ובתשובה אליה, והן בגרסת הברייתא שממנה יוצאת תפיסת הרשויות.

<p>עוד מלאכה לתרומת הקודש ויכלא העם מהביא" נמנעו העם מלהוציא מבתיהן וליתן לגיזברים. רבי חזקיה בשם רבי אילא אפילו הכנסה את שמע מינה כשם שנמנעו העם מלהוציא מבתיהן וליתן לגזברין כך נמנעו הגיזברין מלקבל מידן ולהכניס ללישכה. רבי חזקיה בשם רבי אחא שמע כולהן מן הדין קרייא "לא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת וכל מלאכה לא תעשו"</p>	<p>הוה יתיב במחנה לוייה ומחנה לוייה רשות הרבים הואי וקאמר להו לישראל לא תפיקו ותיתו מרשות היחיד דיככו לרשות הרבים</p>	<p>כתשובה לשאלה</p>
--	---	---------------------

שני התלמודים דורשים את הפסוק:

וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וַיַּעֲבִירוּ קוֹל בְּמַחֲנֵה לְאֹמֶר אִישׁ וְאִשָּׁה אֵל יַעֲשׂוּ עוֹד מְלָאכָה
לְתְרוּמַת הַקֹּדֶשׁ וַיִּכְלָא הָעָם מִהִבִּיא (שמות לו, ו)

ולומדים ממנו את המקור למלאכת הוצאה. ישנה גם את דרשתו של רבי אחא בירושלמי מפסוק אחר, אך כפי שנראה להלן, אף היא מבטאת את אותה מהות של דרשת הפסוק משמות. אך מדוע כל תלמוד דורש את הפסוק בצורה אחרת? מה יושב בבסיס דרשתו של כל תלמוד?

רבי יונתן, ורבי אילא בעקבותיו, מספרים לנו סיפור על כך ש בעקבות ציוויו של משה, "איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקודש", בני ישראל לא הוציאו מבתיהם את חומרי המשכן אל הגזברים, ולשיטת רבי אילא גם הגזברים נמנעו מלמסור את החומרים שהיו אצלם אל הלשכה, שהיא מעין מחסן לחומרי המשכן. לעניינו, עולה מכאן שאב-הטיפוס של מלאכת הוצאה הוא פעולת ההעברה של

חפצים בין העם לגזברים. במשמעות זו נטענת מלאכת הוצאה על ידי מדרש זה, אשר מופיע אך ורק בירושלמי ולא בשום מקור אחר הידוע לנו.¹⁶

לעומת זאת, בבבלי המדרש טוען את מלאכת הוצאה במשמעות שונה לחלוטין. רבי יוחנן מספר סיפור אחר על הפסוק: כאשר משה אמר לעם להימנע ממלאכה, הם לא נמנעו מלתת את חומרי המשכן לגזברים, אלא משה אמר לעם לא להוציא ולהכניס מרשות היחיד שלהם – אוהליהם¹⁷ – אל רשות הרבים – מחנה לוייה – שבו ישב משה. מחנה זה הוגדר כרשות הרבים כיוון שהיו בו אנשים רבים שבאו אל משה, כפי שאומר רש"י:

מחנה לוייה רשות הרבים היא - שהיו הכל מצויין אצל משה רבינו (רש"י, שבת צו ע"ב).

אב-הטיפוס של מלאכת הוצאה העולה מהמדרש בבבלי הוא לא עצם מעשה ההעברה, אלא שינוי המיקום של החפץ. הרי הבבלי עצמו מדגיש שהבעיה בהעברה הייתה כי "מחנה לוייה רשות הרבים הוא" (שבת צו ע"ב), הדגש במדרש הוא על עצם המקום שבו נמצא החפץ ולא על עצם מעשה ההעברה שלו.

מה טומנת בחובה כל תשובה ומה הניע כל תלמוד בתשובתו? על זאת ננסה לענות להלן.

תפיסת הבבלי – הוצאה כשינוי מהותי ב'חפצא'

כפי שכבר אמרנו לעיל, מלאכת הוצאה לכאורה אינה מלאכה, היא אינה משנה כלום בחפץ. אך כאשר מתבוננים בעומק החפץ, ניתן לראות ששינוי מיקום של חפץ הוא לעתים שינוי מהותי בו, ממש כעבוד פיזי שלו. אופניים אשר היו בביתו של אדם וכעת יצאו לרחוב עברו שינוי מהותי ומשמעותי, כעת הם כלי שימושי,

¹⁶ עיין ירושלמי שבועות א, א, שם המדרש מובא בשם שמואל בשם רבי יוחנן. בכל מקרה, כל המקומות האחרים שבהם מובא המדרש הוא מובא כציטוט של הירושלמי, אין מקור נוסף מקביל או קדום לירושלמי שבו מופיע מדרש זה.

¹⁷ עיין רש"י, שבת צו ע"ב ד"ה מרשות היחיד דידכו.

ולא סתם חפץ שמפריע לעבור בחצר. כמו שתיקון הגלגל של אופניים הופך אותם לראויים לשימוש, כך גם שינוי המיקום של אופניים, למשל מהבית אל הרחוב, הופך אותם לראויים לשימוש. שינוי ההקשר של חפץ משנה אותו ואת השימוש בו ויוצר בו איכות חדשה. למה ייגרע שינוי דרמטי זה בשימושיותו של החפץ, מהשינוי שעובר הבצק ללחם במהלך האפייה, שזו ודאי מלאכה? הרי שניהם שינויים איכותיים משמעותיים ביכולת השימוש של האדם בחומר, בחפץ.

לכן מלאכת הוצאה היא כן מלאכה, בביצועה קורה שינוי איכותי בחפץ עצמו, נוצרת איכות חדשה ב'חפצא' שבו מתבצעת המלאכה. לכן שאלת הבבלי היא לא "מניין שהוצאה קרויה מלאכה?" כשאלת הירושלמי (שבת א, א), שלפיה נראה שהוצאה היא כלל לא מלאכה – הרי השאלה מניחה שהוצאה לא הייתה נקראת מלאכה אילולי היה קורא לה הכתוב מלאכה, אלא שאלה יותר עדינה: "הוצאה גופה היכא כתיבא?" (שבת צו ע"ב), היכן כתובה מלאכת הוצאה בתורה? ברור שמלאכת הוצאה אינה מלאכה קלאסית של עיבוד חומר גלם בצורה פיזית, לכן גם הבבלי צריך למצוא לה מקור בתורה, אך המקור לא מלמד אותנו שהוצאה נחשבת מלאכה אף על פי שהיא איננה מלאכה, אלא הוא מלמד אותנו שהוצאה היא באמת מלאכה. שינוי איכותי בחומר גלם, בחפץ, נחשב כעיבוד ויצירת תוצר פיזי ממש בעולם. את תפיסה זו של מלאכת הוצאה מדגישים המדרש בבבלי ורש"י עליו. הם אומרים שההוצאה היא הוצאה מאהלי בני ישראל אל מקום מושבו של משה, שבו נמצאים הרבה אנשים, הרי זהו התוצר במלאכת הוצאה – שינוי איכותי בחפץ על ידי שינוי של מיקומו והקשרו.

בעקבות זאת, תפיסת הרשויות של הבבלי היא שלכל רשות יש מהות אחרת, כל רשות היא מקום שונה. הרי טיבה של מלאכת הוצאה הוא השינוי במיקום ובהקשר שבו החפץ נמצא, בין רשות לרשות, וזוהי המלאכה שבהוצאה – העיבוד שקורה בחפץ כתוצאה משינוי מיקומו שמוביל לתוצר מהותי בו ובשימוש. כרמלית נאסרה כי היא מקום עם הגדרה עצמית שונה מרשות הרבים ורשות היחיד – בין אם תיקון כרמלית הוא משום גזרה שמא אנשים יעבירו מרשות הרבים לרשות

היחיד, ובין אם כהרחבה של איסור הוצאה מהתורה – וחכמים אסרו כל שינוי מהותי בחפץ, כל עיבוד שלו. הם זיהו שכרמלית היא מקום בעל מהות שלישית, וייתכן שחפץ שעובר מרשות אחרת לכרמלית עובר בעצמו שינוי משמעותי, ולכן צריך לאסור אותה כרשות. כיוון שמלאכת הוצאה היא השינוי האיכותי שעובר החפץ כאשר הוא עובר ממקום בעל מהות אחת למקום בעל מהות אחרת, אזי רשויות השבת הן לא "סתם" מקומות, אלא כל רשות ורשות היא מקום בעל מהות עצמית שהחפץ עובר שינוי עצמי במעבר ממנו ואליו. עולה מכך שאם רשויות השבת לא היו כולן¹⁸ מקומות בעלי מהות עצמית, אזי לא הייתה מתקיימת בהן מלאכת הוצאה כלל.

תפיסת הירושלמי – הוצאה כיסוד המנוחה והשביתה

לעומת זאת, בירושלמי מלאכת הוצאה באמת אינה מלאכה, ואין בה שום עיבוד של החפץ. הרי סוף סוף עיבוד ותוצר אלו דברים ממשיים ופיזיים, לא תלויי הקשר. מהות המיקום ומעברו של החפץ אינם יוצרים תוצר שונה במציאות, ובשביל להגדיר פעולה כמלאכה עם תוצר, יש צורך בעיבוד ממשי שישנה את חומר הגלם במציאות. לכן הירושלמי לא תופס את הוצאה כמלאכה. לכן שואל הירושלמי "מניין שהוצאה קרויה מלאכה?", מהיכן לנו שהוצאה היא מלאכה? למה אנו מונים אותה כמלאכה, הרי היא כלל לא מלאכה! בבבלי, השאלה על מקורה של מלאכת הוצאה מגיעה רק בתחילת פרק אחד עשר, לקראת סיום הדיונים על מלאכת הוצאה בתלמוד, משום שלשיטתו מלאכת הוצאה היא מלאכה, גם אם מעט שונה, ואין דחיפות בבירור אם מלאכת הוצאה היא מלאכה בכלל. אך הירושלמי דן בשאלה מהיכן אנו יודעים שהוצאה היא מלאכה כבר בתחילת המסכת, בראשית הלכה א, משום שברור לו שהיא לא מלאכה כלל, והוא נזעק לברר – אם היא לא

¹⁸ יש להסתפק לגבי מקום פטור, אך אולי אין הכי נמי, באמת אין איסור להוציא למקום פטור כיוון שאין לו מהות עצמית.

מלאכה, מדוע היא נקראת מלאכה? מדוע שם מלאכה נמצא על איסור הוצאה, שהוא איסור שלא קשור למלאכה בכלל?

על כן, המדרש שמביא הירושלמי כתשובה, לא מדגיש את המיקום השונה של החפצים שנאסר על בני ישראל להוציא, אלא פן אחר לחלוטין – הוא מדגיש את מעשה ההעברה. משה לא אמר לעם לא לשנות את הקשרו של החפץ, כי גם זו מלאכה וגם זה נחשב תוצר, אלא משה אמר לשבות, להימנע מלהוציא חפצים.

למלאכות השבת יש תכלית פשוטה, מעבר להגדרה הפשוטה שמלאכה היא תוצר – לגרום לאדם לשבות ולנוח בשבת. אדם אשר כל היום מוציא ומכניס חפצים מביתו אל הרחוב, גם אם אינו מבצע בהם שום שינוי ועיבוד, ואין לפעולה זו תוצר ממשי בחומר גלם במציאות, בסופו של יום אותו אדם כלל אינו שובת. הוא לא נח כלל, הוא ממשיך לעבוד בשבת. מלאכת הוצאה באמת אינה מלאכה, אבל היא נכנסה לעולם המלאכות כדי "לדאוג" שאיסור המלאכה אכן יגרום שאנשים ישבתו בשבת, לא רק ימנע מהם לעבד חומרים וליצור תוצרים במציאות. אילולי נקראה מלאכת הוצאה מלאכה, היה אדם שומר על ל"ח מלאכות ולא שובת כלל בשבת. הוא היה מוציא סחורה כל השבת, מביא מביתו אל הגזברים ואל הסוחרים, ואף הם לא היו שובתים אלא ממשיכים בעבודתם – שכל כולה העברת חפצים.¹⁹

אותה מהות של לימוד מבטא רבי חזקיה בשם רבי אחא בלימודו מהפסוק:

וְלֹא תוֹצִיאוּ מִשָּׂא מִבְּתֵיכֶם בַּיּוֹם הַשַּׁבָּת וְכֹל מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ וְקִדְשֶׁתֶם
 אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת פֶּאֶשׂוּר צְוִיתִי אֶת אַבּוֹתֵיכֶם (ירמיהו יז, כב).

¹⁹ נראה שעל דרך זו ניתן להבין את המיוחס לר"ן על מלאכת הוצאה: "דהיא מלאכה גרועה ולא דמיה לשאר מלאכות דשבת והיא מלאכה של חידוש שהמוציא מרשות לרשות כל דהו חייב ואלו פנה כל היום מזוית לזוית פטור" (חדושי הר"ן (מיוחס לו), שבת ב ע"א ד"ה כיצד הענין). הרי למהות המלאכה כפי שהצגנוה בכבלי אין תמיהה בכך – בהוצאה מרשות לרשות יש תוצר, ובסתם העברה של החפץ בתוך הרשות אין שום תוצר, אך אם עיקר המלאכה היא לגרום לאדם לנוח ולשבות בשבת אזי תמיהה הר"ן בעינה עומדת.

התודה למאמרו של הרב עופר אונגר 'מהותה של מלאכת הוצאה' שם מצאתי את המיוחס לר"ן הנ"ל.

הפסוק, ובאופן כללי דברי הנביאים על שבת ומלאכת הוצאה, מדברים על איסור הוצאה בשבת לא כשינוי מהותי בחפץ, שהוא הוא עיבודו והוא מלאכה כתוצר חדש במציאות, אלא על איסור הוצאה כמלאכה שתכליתה שמירת צביון השבת הציבורי, צביון של שביתה ומנוחה.²⁰

על דרך זו מתברר היטב מדוע תפיסת הרשויות של הירושלמי ממוקדת ברשות הרבים ורשות היחיד, הרי רוב הפגיעה במנוחת האדם בשבת על ידי הוצאה קורית באמצעות העברת סחורה וחפצים מביתו אל הרחוב, כלומר מרשות היחיד לרשות הרבים. בנוסף, בסיווג העולם והמקרים המתנגשים בין הגדרות הרשויות הראשיות על ידי הגדרת רשויות משנה, הרי אם נותיר את העולם ללא סיווג ברור שאוסר להוציא אל כל מקום, האדם ימשיך להעביר חפצים ממקום למקום בשבת, לכן הוגדרו שתי רשויות המשנה אשר 'מוודאות' את שביתה האדם ומנוחתו מהעברת חפצים בשבת.

"אל יצא – אל יוציא" כתפיסת הירושלמי

נראה שלתפיסה זו של מלאכת הוצאה יש מקור נוסף, אשר נמצא בבבלי, אך לא במסכת שבת. המקור המדובר הוא דרשת הכתוב בעירובין (יז ע"ב), על הפסוק הראשון שבו מוזכרת מלאכת הוצאה בתורה:²¹

רְאוּ כִּי יִקְוּ נֶתֶן לְכֶם הַשְּׁבִתָּה עַל כֵּן הוּא נֶתֶן לְכֶם בַּיּוֹם הַשְּׁשִׁי לְחֹם יוֹמִים
שָׁבוּ אִישׁ תַּחְתּוֹ אֶל יִצְאֵ אִישׁ מִמְקוֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי (שמות טז, כט).

משתמע מהגמרא שם, כפי שמבינים רש"י ותוספות,²² שישנה דרשה על הפסוק: "אל יצא – אל יוציא", כלומר הציווי "אל יצא" בפסוק הוא המקור לאיסור הוצאה.

²⁰ ייתכן ששורש המחלוקת בין רבי חזקיה בשם רבי אחא לבין רבי יונתן ורבי חזקיה בשם רבי אילא, הוא השאלה האם תכליתה של מלאכת הוצאה היא גרימת שביתה ומנוחה של היחיד, מה שאר המלאכות לא יכולות לגרום באופן שלם, כפי שנראה מלימודם של רבי יונתן ורבי אילא; או שתכליתה של מלאכת הוצאה היא שביתה הכלל והצביון הציבורי, כפי שנראה מלימודו של רבי אחא. בכל מקרה, שניהם תופסים אותה כמלאכה מיוחדת, שהיא לא מלאכה כפשוטו, אלא איסור הוצאה שהוגדר כמלאכה על ידי הכתוב בשביל למלא תפקיד בעיצוב השבת, האישית או הציבורית. ²¹ ועיין גם תוספות, עירובין יז ע"ב ד"ה לאו, שטוענים שגם במסכת הוריות ד ע"א מובאת הדרשה של "אל יצא – אל יוציא"; ועיין בהוריות ד ע"א במסורת הש"ס אות ז, שמרחיב בזה. ²² עיין רש"י, עירובין יז ע"ב ד"ה שבאל, ותוספות, שם ד"ה לאו שניתן.

את שיטה זו מזכירים תוספות בתחילת מסכת שבת כחלק מדיון במקורה של מלאכת הוצאה, והם מביאים את הדרשה מעירובין כאחד המקורות להוצאה:

ובספ"ק דעירובין (דף יז:): נפקא לן מקרא אחרינא דדרשינן אל יצא איש ממקומו אל יוציא (תוספות, שבת ב ע"א ד"ה פשט).

הבנה של מלאכת הוצאה, כנובעת מהפסוק הנ"ל, מתאימה לאותו יסוד של מלאכת הוצאה כפי שהצגנו בתפיסת הירושלמי. הפסוק מדבר על השבת הקמאית בתורה, שטבועה בעולם, עוד לפני איסורי המלאכה שנאמרו בשבת והתחדשו במתן תורה. בשבת המן, השבת הקדומה, אין איסורי מלאכה, תורת המלאכה כתוצר אינה חלק מהשבת. נראה שכוונת הפסוק היא להורות על מנוחת האדם בשבת, זוהי החובה המוטלת על האדם בשבת שנאמרה במן – לנוח. הפסוק מורה לבני ישראל לנוח בשבת, ותכלית זו מתממשת בהוראה מעשית לא לצאת, ולפי הדרשה – לא להוציא. מהות איסור ההוצאה על פי דרשה זו היא יסוד המנוחה והשבייתה בשבת, ללא קשר לעולם התוצרים של שאר מלאכות השבת.

סיכום

"הוצאה מלאכה גרועה" – זהו המשפט הראשון איתו נפגשים במהלך לימוד מלאכת הוצאה. במהלך המאמר הצענו שתי תפיסות של מלאכת הוצאה אשר מסבירות מדוע על אף הגריעות שבה הוצאה נחשבת כמלאכה. האחת – **תפיסת הבבלי** – תופסת את מלאכת הוצאה כמלאכה שהתוצר שבה הוא איכות חדשה בחפץ ששינה את הקשרו ע"י שינוי מיקום, כפי שראינו במדרש על מקורה של הוצאה מן התורה. לאור הבנה זו, גם תפיסת הרשויות שלו תהיה שרשויות השבת הן מקומות בעלי מהות שונה, כפי שאכן הצענו מדקדוק בברייתא. השנייה – **תפיסת הירושלמי** – תופסת את מלאכת הוצאה כאיסור שאין בו תוצר, בניגוד לעולם המלאכות הרגיל, אך הוא "נכנס" לתוך ל"ט מלאכות השבת בשביל שאדם השומר את איסור "לא תעשה כל מלאכה" בשבת אכן ישבות מעבודה וינחה בשבת, כפי שראינו במדרש המלמד על הגדרתה של הוצאה כמלאכה. על פי שיטה זו,

תפיסת הרשויות תהיה ממוקדת בפעולת האדם המתבטאת בעיקרה בהעברת חפצים מהבית אל הרחוב – כלומר מרשות הרבים לרשות היחיד, מה שאכן הצענו כמוקד תפיסת הרשויות בכרייתא מתוך דקדוק בה. לסיום הראנו שלשיטה זו יש הדים גם בבבלי המבוטאים בלימוד מקורה של מלאכת הוצאה מ'אל יצא - אל יוציא' בעירובין.